

УДК 33.339.

Анна Качур

Anna Kachur

СУЧАСНИЙ СТАН КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ ТА ВАЛЮТНІ ЗАСОБИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**CURRENT STATE OF UKRAINE'S COMPETITIVENESS AND CURRENCY TOOLS OF ITS PROVIDING**

В статті досліджено поточний стан і фактори конкурентоспроможності України. Проаналізовано ефективність монетарних заходів зарубіжних країн щодо підвищення конкурентоспроможності у посткризовий період. Виявлено сприятливість періоду курсової стабільності для активізації інвестицій, а отже – якісного підвищення конкурентоспроможності. Окреслено завдання державної політики підтримки конкурентоспроможності у періоди девальвації та міцної валюти

Ключові слова: конкурентоспроможність, девальвація, інфляція, інвестиції, валютні війни.

This paper investigates the current status and factors of Ukraine's competitiveness. The effectiveness of monetary measures of foreign countries to improve competitiveness in the post-crisis period were analyzed. Favorable exchange rate stability to enhance investment is revealed. The objectives of public policy support for competitiveness in times of currency devaluation and strong currency were proposed.

Keywor: competitiveness, devaluation, inflation, investment, currency wars.

Постановка проблеми. Посткризовий період розвитку характеризується загостренням конкуренції на світових ринках та пошуком нових шляхів розвитку країн на основі підвищення конкурентоспроможності. Одним із найбільш доступних важелів збільшення конкурентоспроможності є валютний курс. Його зниження (девальвація) надає цінних переваг експортерам на зовнішніх ринках та вітчизняним товаровиробникам – на внутрішніх ринках. Простота та доступність валютних важелів підвищує вірогідність їх одночасного застосування декількома країнами, що веде до так званих «валютних війн».

В Україні експортоорієнтований характер економіки та її висока імпортозалежність, з одного боку, підвищують ефективність валютних важелів конкурентоспроможності, а із іншого – вимагають обережності у їх застосуванні. Це актуалізує завдання наукового обґрунтування рекомендацій щодо застосування валютних важелів із метою підвищення конкурентоспроможності економіки.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Питанням конкурентоспроможності і та пошуку ефективних заходів її забезпечення присвячена низка досліджень зарубіжних і вітчизняних авторів. На увагу заслуговують роботи таких російських та вітчизняних економістів, як: Базилук Я.Б [1], Бланк А., Гурвич Е., Улюкаєв А [2], Белейченко О. Г [3], Береславська О. І, Серебрянський [4], Жаліла Я. А [5], Ключевська А. В. і Ключевська М. В [6] та багатьох інших.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження поточного стану конкурентоспроможності України та визначення впливу на неї монетарної політики шляхом забезпечення цінової та курсової стабільності або проведення девальвації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема підвищення конкурентоспроможності України залишається вкрай гострою. На початку вересня 2013 року Секретаріатом Всесвітнього економічного форуму для представників дипкорпусу Женеви проведено попередню презентацію результатів дослідження понад 148 країн світу щодо визначення рейтингу конкурентоспроможності економік у 2013–2014 роках. За висновками аналітиків ВЕФ перша десятка найбільш конкурентоспроможних країн світу залишилася майже незмінною: до неї увійшли такі розвинуті країни як Швейцарія, Сінгапур, Фінляндія, Німеччина, США, Швеція, Гонконг, Голландія, Японія та Великобританія. Серед країн СНД лідерами індексу конкурентоспроможності визнані Азербайджан (39 позиція), Казахстан – 50 та

Росія – 64 (у 2012 році найкращий результат продемонструвала Естонія, посівше 33–е місце).

Україна посідає 84 сходинку рейтингу, порівняно з минулим роком її рейтинг знизився на 11 позицій, хоча інтегрований індекс конкурентоспроможності залишився на такому ж рівні (4.1). Це пояснюється передусім тим, що деякі зарубіжні країни покращили свої рейтинги та вийшли на вищі позиції, в той час як Україна зберегла незмінні значення в розрізі показників.

Ключовими елементами підвищення конкурентоспроможності на цьому етапі ВЕФ вважає інновації та інституції, які на етапі переходу світової економіки від «гасіння» кризи до відновлення зростання, вимагають здійснення системних структурних реформ. Для допомоги країнам у сфері підвищення конкурентоспроможності ВЕФ започаткував нові проекти – Депозитарій методів підвищення конкурентноздатності (Competitive practices repository) Лабораторію конкурентноздатності (Competitiveness lab).

Зниження рейтингу України пов'язане із чотирма комплексними показниками: погіршення інституційного розвитку, макроекономічної стабільності, розвитку фінансових ринків і ефективності товарних ринків. У складі першого із них окремо стоять ефективність державних органів у регуляторній сфері (138 місце), захист прав власності (135), незалежність судової влади (134), упередженість у прийнятті рішень держорганів і корупція (127), довіра до правоохоронних органів (122) і прозорість державної політики (114).

Серед макроекономічних факторів, які сприяли погіршенню рейтингової позиції України – дефіцит бюджету, зростання внутрішнього і зовнішнього державного боргу, невисокий рівень національних заощаджень і висока інфляція. Не поліпшилася і ситуація на вітчизняних фінансових ринках. За фактором надійності банківської системи Україна опустилася на 138 місце (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори конкурентоспроможності України в 2013–2014 роках

Фактори	Рейтинг
Базові фактори	91
Інституції	137
Інфраструктура	68
Макроекономічне середовище	107
Охорона здоров'я та освіта	62
Фактори ефективності	71
Вища освіта та перепідготовка	43
Ефективність товарних ринків	124
Ефективність ринку праці	84
Розвиток фінансового ринку	117
Технології	94
Розмір ринку	38
Інновації та розвиток	95
Розвиток бізнесу	97
Інновації	93

Джерело: *The Global Competitiveness Report 2013–2014*. Retrieved from <http://reports.weforum.org/the-global-competitiveness-report-2013-2014/>

Ключовою перешкодою на шляху ведення бізнесу є утруднений доступ до фінансування (16,7) та корупція (15,5). У блоці ефективності товарних ринків слабким місцем України залишається недосконала податкова система, митні процедури і антимонопольна політика. Загалом саме у сфері розвитку інновацій, вищої освіти та інфраструктури й розміру ринку спостерігається найбільша кількість проблем в Україні (рис. 1).

Таким чином, за поточний рік Україні не вдалося покращити конкурентоспроможність, що утруднює відновлення економічного зростання та посилює загрозу витіснення вітчизняних товаровиробників зі світових товарних ринків. Для підтримання конкурентоспроможності зарубіжні країни застосовують широкий спектр методів, серед яких центральне місце посідають монетарні заходи. Згідно з планом виходу із фінансово-економічної кризи для стабілізації ситуації на борговому ринку і зниження вартості грошей для реального сектора центральні банки зарубіжних країн проводили політику викупу активів із відкритого ринку та перейшли до надання практично необмеженого обсягу ліквідності банкам. Ці дії забезпечують

стійкість облігацій розвинених країн, що приваблює капітал із ринків, які розвиваються. У результаті практично всі сировинні валюти девальвують щодо долара США, що позитивно впливає на обсяги експорту із цих країн, але є не вигідним для американських товаровиробників.

Рис. 1. Карта факторів конкурентоспроможності України

Джерело: Складено за таблицею 1

Після чотирьох років монетарного стимулювання економік країн, зокрема за підсумками програми кількісного пом'якшення в США, фахівці констатують їх неефективність [7]. При цьому зворотній зв'язок між ставками та обсягом інвестицій домогосподарств і корпорацій в реальний сектор істотно змінився. Значні обсяги ліквідності так і не надійшли в реальний сектор, а залишилися на фінансових ринках, провокуючи періодичне зростання фондових індексів та їх просідання. Згортання програм кількісного стимулювання економік є вкрай складним завданням. Ужорсточення монетарної політики може зумовити зростання ставок за державними облігаціями США, що загрожує ускладненнями бюджетних проблем країни. Відповідно погіршаться основні макроекономічні індикатори в США та зміняться курсові співвідношення на світових валютних ринках. Особливо різкі курсові зміни загрожують так званими «валютними війнами».

Загалом девальвація як найбільш простий та дієвий засіб підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників у після кризовий період активно використовуються більшістю країн. Традиційно занижений курс як інструмент підтримки конкурентоспроможності товарів використовують Китай і Японія. Свого часу Швейцарія активно боролася зі зміцненням франка до євро [8]. Боротьба між американським доларом та євро вже стала класичним прикладом застосування центральними банками процентних ставок для курсового регулювання. Зазвичай у валютних війнах використовуються три основні інструменти: виступи або заяви представників центральних банків або урядів (так зване вмовляння), зниження процентних ставок, а також прямі валютні інтервенції (купівля продаж національної валюти за іноземну). Останнім часом як непрямий інструмент регулювання валютними курсами використовується «кількісне пом'якшення» – розширення грошової маси за рахунок операцій із цінними паперами на ринках із цінними паперами і різні обмеження (податок Тобіна на фінансові операції, валютні обмеження руху прямих та портфельних інвестицій).

Варто зазначити, що в умовах вільно плаваючих валютних курсів країни мають вкрай обмежені можливості щодо впливу на курсові співвідношення. Тому в сучасному світі переважно використовуються так звані «словесні інтервенції» – виступи і заяви представників монетарної влади. Тому про суттєве зниження курсу валют мова не йде – скоріше лише про тимчасові коливання, що дозволяють отримати прибутки на спекулятивних операціях.

Таким чином, хоча монетарна політика і Банку Японії, і Федеральної резервної системи (ФРС) США, і ЄЦБ якоюсь мірою веде до девальвації національних валют, однак, в умовах вільного валютного ринку їх дії часто нівелюють один одного, знижуючи силу впливу прийнятих рішень на курси валют.

Заходи центральних банків щодо зниження курсу валюти можуть і, як правило,

провокують відповідні дії із боку інших країн. У результаті курсові співвідношення залишаються на попередньому рівні, проте в економічну систему надходить додаткова ліквідність, що може підштовхнути ціни до зростання. Відповідно відбудеться падіння рівня життя, особливо якщо населення країни споживає багато імпортованих продуктів. При цьому суттєвого позитивного впливу на зростання експорту не спостерігається, в силу незначних змін курсових співвідношень та захисні заходи із боку інших країн. Зважаючи на безперспективність валютних війн, на зустрічах країн Великої двадцятки в 2013 році було зобов'язано країни утримуватися від ведення валютних війн [8].

Для запобігання початку валютних війн та підвищення прозорості у сфері здійснення валютної політики на початку 2013 року аналітики банку «Ейч-ес-бі-си» (HSBC) склали рейтинг країн за їх активності в сфері маніпулювання валютними курсами (табл. 2)

Таблиця 2

Рейтинг країн за їх агресивності на валютних ринках

Бали	Країни
0	Канада, Мексика, ПАР
1	Норвегія, Австралія, Нова Зеландія, Індонезія, Польща, Індія, країни Євросоюзу
2	Швеція, Гонконг, В'єтнам, Угорщина, Сінгапур
3	Таїланд, Чилі, Росія, Малайзія
4	Великобританія, Китай, Ізраїль
5	Філіппіни, Чехія
6	США, Південна Корея, Румунія
7	Бразилія, Перу, Тайвань
8	Колумбія, Венесуела, Туреччина
9	Аргентина
10	Японія, Швейцарія

Джерело: HSBC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hsbc.com/investor-relations/stock-exchange-announcements>

Згідно з рейтингом, представленим у таблиці 2, агресивну валютну політику у напрямі зниження курсу своєї валюти проводить Японія і Швейцарія, менш агресивну – Канада, Мексика та ПАР. Досить активними у сфері регулювання курсу валюти є країни Латинської Америки. Натомість країни Європи практично не застосовують дій на валютних ринках, що певною мірою пов'язано із правилами обігу єдиної європейської валюти – євро.

В Україні останніми роками курс гривні фактично прив'язано до долара США, що автоматично надає експортерам переваги/збитки від зниження курсу долара США. Разом із тим, досить тривалий період курсової стабільності щодо долара США в Україні актуалізує питання про доцільність девальвації відносно долара для пожвавлення експорту та стримування імпорту. Тим більше, що протягом останнього року більшість менш розвинених країн понизили курси своєї валюты щодо долара США. Проте в Україні девальвація є досить небезпечною в силу значного рівня доларизації вітчизняної економіки та високих валютних ризиків, імпортозалежності вітчизняного виробництва, у тому числі – підприємств суб'єктів ЗЕД, що нівелює позитивні наслідки девальвації та робить її підсумковий результат щодо підвищення конкурентоспроможності невизначеним або навіть негативним. Зокрема девальвація гривні загострює суперечність інтересів експортерів та імпортерів, здорожує імпорту енергоносіїв, загрожує конфліктом із основними торговельними партнерами, насамперед Росією. Тобто як самостійний захід, девальвація забезпечує лише короткостроковий ефект підвищення цінових переваг, але не стимулює якісного покращання конкурентоспроможності, що можливе лише за рахунок підвищення продуктивності праці і якості товарів на основі інвестицій та модернізації виробництва. Зростання інвестицій може відбутися лише у період курсової стабільності, що здешевлює інвестиційний імпорту, подовжує горизонти прийняття інвестиційних рішень, покращує інвестиційний клімат. Через ці причини маємо можливість констатувати, що в 2012–2013 роках ситуація в монетарній сфері була досить сприятливою для якісного підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників.

У зазначений період для збереження фінансової, зокрема цінової стабільності, було посилено співпрацю НБУ та Кабінету міністрів України щодо вирішення питань підтримання цінової стабільності. Затверджено найважливіші пріоритети роботи НБУ: забезпечення низького рівня інфляції й підтримання стабільності банківської системи. Підвищено політичну

незалежність НБУ разом із посиленням підзвітності й прозорості його діяльності, поліпшено корпоративне управління НБУ.

У результаті споживча інфляція поступово скорочувалась із 9,1% у 2010 р. до 4,6% у 2011 р. У 2012–2013 роках інфляція була близькою до нуля. Ціни виробників виросли майже в півтора раза (на 47,5%) [9]. Низька інфляція сприяла відчутному зростанню реальних доходів населення на 39% за 2010 – 2012 рр. Відповідно депозити в національній валюті за 2010 – 2012 роки зросли на 86,3%, у першому півріччі 2013 році – ще на 25,4%, що підтримувало можливості банківської системи надавати кредити на оновлення виробництва.

У 2011–2013 році зберігалася й курсова стабільність. Однак хоча офіційний курс гривні залишався практично незмінним, проте в реальному виразі курс незначною мірою коливався за рахунок коливань курсу долара США до інших валют.

Після посткризової стагнації капітальні інвестиції демонстрували позитивну динаміку в 2010 – першій половині 2012 року. Однак, починаючи із другої половини 2012 року, розпочалося їх падіння (рис. 2).

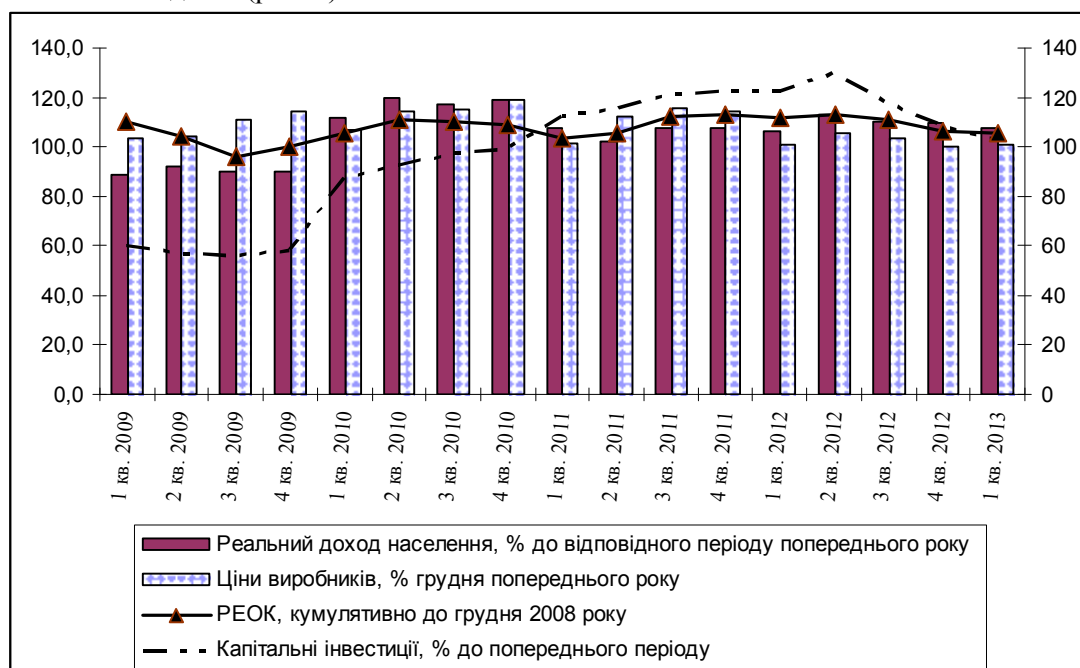

Рис. 2. Динаміка реальних доходів населення, цін виробників, реального ефективного курсу та капітальних інвестицій у 2009–1 кварталі 2013 року.

Джерело: розраховано за даними НБУ та Державної служби статистики України

Для визначення фактора, що більшою мірою впливав на інвестиції, було обчислено коефіцієнти кореляції. Коефіцієнт кореляції динаміки інвестицій із динамікою реальних доходів населення склав $-0,676$, із цінами виробників – «мінус» $0,07$, із динамікою реального ефективного курсу – $0,658$. Таким чином, маємо підтвердження положенню, що саме міцна валюта сприяє якісному підвищенню конкурентоспроможності на основі позитивної динаміки інвестицій.

Разом із тим, повільна динаміка цін виробників за зростання доходів населення означає падіння конкурентоспроможності вітчизняних виробників за рахунок збільшення витрат на працю. Проблемою розвитку вітчизняної економіки є те, що зростання доходів населення не супроводжується відповідним збільшенням їх заощаджень. А приріст депозитів відбувається лише у формі коротких ресурсів, що не сприяє формуванню довгострокового інвестиційного ресурсу у вітчизняній економіці. Через ці причини вітчизняним товаровиробникам не вдалося повною мірою використати сприятливий період цінової та курсової стабільності для модернізації виробництва в силу специфіки сформованих в Україні механізмів розміщення ресурсів, які оминають реальний сектор економіки.

У сфері курсової політики перед НБУ стоїть складне завдання вибору між послабленням гривні для підтримки експорту та збереженням фінансової стабільності, що є необхідною умовою для відновлення позитивних темпів інвестиційного процесу. Очевидно, що за

продовження спадної динаміки міжнародних резервів НБУ та збереження негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу, а також під тиском вимог МВФ щодо «звільнення» курсу гривні втримати її від знецінення не вдасться. Тому першочерговим завданням має бути обмеження девальвації до 10–15 % для уникнення суттєвого зростання цін і процентних ставок.

Девальвація гривні може бути корисною ще й тим, що після створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС можуть виникнути певні обмеження для вітчизняних експортерів. На думку експертів, вигоди від безмитного експорту до Євросоюзу українських товарів не компенсують втрат держави від обмежень експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції [10]. До негативних наслідків треба віднести:

посилення конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок скорочення нетарифних та усунення тарифних бар'єрів;

обмеження доступу українських товарів на ринки ЄС під приводом «невідповідності європейським сертифікатам і стандартам»;

жорстке квотування багатьох українських товарів;

вилучення із вільної торгівлі 400 товарних позицій, в основному продовольчих і сільськогосподарських товарів;

введення Євросоюзом дискримінаційної системи тарифних квот;

скасування вивізного мита на соняшник, що може позбавити українських масложиркомбінатів сировини;

збереження в Євросоюзі системи дотацій аграрного сектора, що робить українську продукцію в Євросоюзі неконкурентоспроможною;

зниження рівня тарифного захисту промислових товарів, який сьогодні в Україні вищий, ніж у Європейському союзі.

Висновки. У після кризовий період Україні не вдалося суттєво піднятися у міжнародних рейтингах конкурентоспроможності. Для вирішення цієї проблеми доцільно використати як девальвацію, що надає цінні переваги в короткостроковому періоді і дозволяє отримати прибутки для майбутнього оновлення виробництва, так і переваги курсової стабільності, яка сприяє інвестиційній активності та оновленню виробництва. Тому найкращим рішенням у сфері валютної політики на поточному етапі є виконання вимог МВФ щодо підвищення гнучкості курсу, що дозволить Україні отримати черговий транш для наступної підтримки курсу та стримування суттєвих курсових коливань у майбутньому. В контексті політики підвищення конкурентоспроможності перед державою стоїть завдання стримування інфляції та росту процентних ставок у період послаблення гривні та фінансова підтримка вітчизняних експортерів і стимулювання інвестицій у період міцної гривні. Таке поєднання цілей політики дозволить зміцнити конкурентоспроможність у довгостроковому періоді.

Список літератури

1. Базилук Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення: моногр. – К.: НІСД, 2002. – 132 с.
2. Бланк А., Гурвич Е., Улюкаев А. Обменный курс и конкурентоспособность отраслей российской экономики // Вопросы экономики. – 2006. – №6. – С. 7–24.
3. Белейченко О. Г. Чинники впливу на конкурентоспроможність економіки // Економіка та держава, 2009 – №8. – С. 33–35.
4. Береславська О. І., Серебрянський Д. М. Курсова політика та її вплив на конкурентоспроможність економіки України / О. І. Береславська, Д. М. Серебрянський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №8. – С. 209–214.
5. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, Я. В. Белінська та ін.; за ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
6. Ключевська А. В., Ключевська М. В. Вплив фінансового розвитку на економічне зростання і підвищення конкурентоспроможності економіки // Бізнес-навігатор. – 2010. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/biznes/2010_3/2010/03/100313.pdf.
7. Згорання програми кількісного пом'якшення в США негативно позначиться на Україні, – S&P [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.rbc.ua/ukr/news/economic/svorachivanie-qe-v-ssha-negativno-skazhetsya-na->

[ukraine—s-p-04072013223100.](http://www.g20.org/events_financial_track/20130418/780961081.html)

8. Communiqué Meeting of Finance Ministers and Central Bank Governors Washington, 18–19 April 2013 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу . – http://www.g20.org/events_financial_track/20130418/780961081.html.
9. За даними Держкомстату.
10. Українські товари можуть втратити конкурентоспроможність через зону вільної торгівлі із ЄС// [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://www.novostimira.com.ua/novyny_58568.html.

References

1. Baziluk, Y. (2002) The competitiveness of the national economy: the nature and conditions. Kiev: NISD (in Ukr)
2. Blank, A., Gurvich, E., Uljukaev, A. (2006) Exchange rate and the competitiveness of the Russian economy. questions of economy, 6, 7–24 (in Rus.).
3. Belejchenko, O. (2009) Factors influencing the competitiveness of the economy. Economy and State, 8, 33–35 (in Ukr.).
4. Bereslavska, O., Serebrjanskiy, D. Currency policy and its impact on the competitiveness of economy of Ukraine. Actual problems of economy, 8, 209–214 (in Ukr).
5. Zalilo, Y. (2005) The competitiveness of the economy of Ukraine in the context of globalization. Kiev: NISD (in Ukr).
6. Kluchevska, A. V., Kluchevska, M. V. (2010) Impact of financial development on economic growth and competitiveness of the economy // Business Navigator, 3. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/biznes/2010_3/2010/03/100313.pdf (in Ukr).
7. Minimized the program of quantitative easing in the U.S. will adversely affect Ukraine (2013). Retrieved from <http://www.rbc.ua/ukr/news/economic/svorachivanie-qe-v-ssha-negativno-skazhetsya-na-ukraine—s-p-04072013223100> (in Ukr).
8. Communiqué Meeting of Finance Ministers and Central Bank Governors Washington, 18–19 April 2013 // Retrieved from http://www.g20.org/events_financial_track/20130418/780961081.html.
9. State Statistics Service of Ukraine. (2013) Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Ukrainian products may lose their competitiveness through a free trade zone with the EU (2013). Retrieved from http://www.novostimira.com.ua/novyny_58568.html (in Ukr).

Качур Анна, здобувач

Національного університету державної податкової служби України

Стаття надійшла до редакції 01.10.2013